

Congo 1885-1960. Een financieel-economische geschiedenis

Frans Buelens, Berchem: EPO 2007, 671 blz.

André Mommen

Onze kennis van de geschiedenis van Belgisch Congo is nog altijd onvolmaakt en in vele gevallen getekend door een kolonialistische visie, zeker als het gaat over de rol van het kapitaal in de "ontwikkeling" van de kolonie. Daar komt de laatste tijd gelukkig verandering in. De misdaden van een gekroonde schurk als Leopold II zijn nu in bredere kring al geaccepteerd. De verfoeilijke mentaliteit van de kolonialen in Belgisch Congo eveneens en zelfs de rol van de (katholieke) missies is voorwerp van kritiek. Maar hoe zit het dan met de koloniale ondernemingen die bijna zonder enige uitzondering in handen waren van Belgische kapitalisten? Het prachtige overzichtswerk van Frans Buelens, dat nu bij EPO verschenen is, biedt in elk geval heel wat onderzoekers en geïnteresseerden een mooie historische analyse van de bedrijven en kapitaalgroepen die er vanaf het begin van de Congo Vrijstaat tot aan de onafhankelijkheid van Belgische Congo actief waren.

De auteur onderscheidt duidelijk twee fasen in de ontwikkeling van het koloniale kapitaal. In eerste instantie was er de "visionaire" Leopold II die met list en bedrog zich een privékolonie in Centraal Afrika op de andere imperialistische mogendheden wist te veroveren. Hij was vooral geïnteresseerd in koloniale plundering met behulp van de zweep en het instellen van handelsmonopolies. Van de Belgische regeringen troggelde hij leningen of garanties af en hij liet zich bijstaan door een snel aangroeiende groep van avonturiers en financiers. Die laatste groep kwam veelal uit Antwerpen waar de handel in koloniale waren nu tot bloei kwam. Zoals bekend werden die koloniale rooftochten na 1900 gevolgd door investeerders die in de bouw van spoorwegen, het aanleggen van plantages en vooral het aanleggen van

mijnen en het verwerken van de gewonnen mineralen (koper, diamant, goud, kobalt, etc.) in Belgische fabrieken actief waren. De ondernemingen werden gefinancierd door aandelen op de beurs van Antwerpen en Brussel te brengen en door het inschakelen van financiers. De hoge dividenden die deze bedrijven afwierpen, deden uiteraard een speculatieve koorts ontstaan. Congo was een suikerpot geworden voor vooral de grote aandeelhouders die veelal als "stichters" allerlei bonussen opstreken en die zich als "beheerder" in de raad van bestuur rijkelijk bedienden.

Deze bloeiende Congolese maatschappijen genoten de hoge bescherming van Leopold II, die ze via juridische constructies voorzag van exclusieve rechten op de natuurlijke rijkdommen. Een spoorlijn aanleggen werd hierdoor een gouden zaak. De koloniale staat garandeerde niet alleen het dividend, maar de spoorwegmaatschappij kreeg ook nog een brede strook grond langs de spoorlijn cadeau, wat een vrijbrief voor grondspeculatie was. Met alle middelen werd tevens jacht gemaakt op de inlandse arbeidskrachten om de infrastructuur uit te bouwen en te onderhouden of loonarbeiders naar de mijnen en de plantages te "lokken". Daaraan veranderde na 1908 eigenlijk fundamenteel niets toen België door de overname van de Vrijstaat Congo een "normale" koloniale macht werd die zichzelf nog een "beschavingsmissie" toekende. Die taak werd bijna exclusief uitbesteed aan de katholieke missies die instonden voor de gezondheidszorg en het (lager) onderwijs, plus het kweken van de juiste mentaliteit bij de "arme negertjes". Het eveneens arme Vlaanderen deed mee door het uitzenden van zijn zonen en dochters.

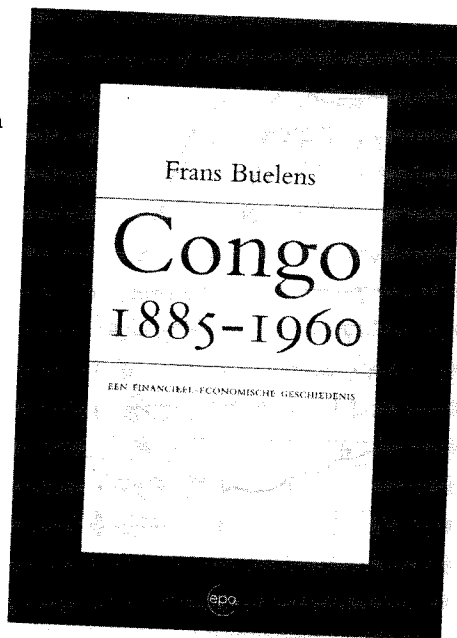
In de jaren 1920, toen de mijnbedrijven en plantages op volle toeren draaiden, vloeiden de financiële voordelen rijkelijk in de richting van de *stakeholders*, namelijk de aandeelhouders en het blanke personeel van de koloniale maatschappijen. Een aanzienlijk deel van de Belgische industrie en handel, in het bijzonder de non-ferrobedrijven en de Antwerpse diamantsector, kon dankzij de Congolese mineralen een sterke positie op de wereldmarkt verkrijgen, wat weer voor extra dividenden zorgde. Tijdens de grote crisis van de jaren 1930 zagen de koloniale maatschappijen uiteraard ook hun winsten dalen, maar ze overleefden die veelal zonder al te veel problemen. Hun kosten waren immers laag doordat de lonen van het zwarte personeel nauwelijks voldoende waren om hen in leven te houden. Stakingen en opstanden moest men dan ook hardhandig onderdrukken door beroep te doen op de *Force Publique*. De Tweede Wereldoorlog opende daarna weer brede perspectieven. De *Union Minière* verkocht het uranium aan de Verenigde Staten en betaalde daarna fabelachtige dividenden uit. Tot in 1960 de onafhankelijkheid van Congo roet in het eten gooide. De koloniale maatschappijen repatrieerden hun vermogen en vestigden hun hoofdzetel in Brussel.

Dit boek leest niet als een trein doordat de auteur ervoor koos om de opkomst, groei en ondergang van de koloniale bedrijven per sector en per tijdperk te inventariseren. Op zich is dat geen bezwaar voor wie zich speciaal voor een bepaalde onderneming of tijdperk interesseert. Voorts neemt de auteur gelukkig nergens een blad voor de mond. Zo legt hij helder uit hoe de stichters en beheerders van de koloniale bedrijven hun zakken vulden en welke belangenconflicten hen soms verdeelden. Dat kon over tarieven gaan. De eigena-

ren van spoorwegmaatschappijen wilden bijvoorbeeld snel geld verdienen door de spoortarieven hoog te houden. De handelsmaatschappijen drongen daarentegen aan op lagere tarieven. Dan moest de koloniale overheid matigend optreden door zowel de kool als de geit te sparen.

Het imperium van de *Union Minière* in Katanga is natuurlijk een verhaal apart. Via dit in 1906 opgerichte imperium kon de *Société Générale* weldra het grootste deel van de Congolese economie domineren, waardoor de andere financiële groepen slechts kleinere brokken overhielden. De auteur illustreert dat allemaal treffend. Omdat hij het kapitaal niet als een anoniem gegeven beschouwt, maar wel als verbonden met concrete personen die binnen gegeven voorwaarden geschiedenis maken, worden die belangenconflicten ook inzichtelijk gemaakt. Voorts worden telkens de verbindingen met buitenlandse belangengroepen (Duitse, maar ook Franse en Britse) aangestipt. In Antwerpen domineerden tot 1914 de Duitse financiers en hun nazaten. In de *Union Minière* was het Britse kapitaal aanwezig.

De auteur kon binnen het tijdsbestek van zijn onderzoek niet alle bronnen aanboren. Vele bedrijfsgeschiedenissen en vooral de *Receuil Financier* brachten echter uitkomst om de persoonlijke verbindingen en de gerapporteerde bedrijfsresultaten in kaart te brengen. Daaruit blijkt onomstotelijk dat de koloniale ondernemingen in korte tijd in het Belgische accumulatiemodel werden opgenomen en daarna ook een uiterst belangrijke rol zouden spelen. Maar welke dan precies? Hier geeft de auteur eigenlijk niet thuis. Hij focust vooral op de return op de investeringen en de ermee corresponderende beurskoersen, niet

op het accumulatiemodel. Allicht via een verre echo van Lenin of Rosa Luxemburg gaat de auteur wel na waarom er zoveel animo was om in Congo te investeren. Het antwoord luidt uiteraard: omdat de winstvooruitzichten er zo goed en de dividenden zo hoog waren. Het Belgische kapitaal vloeide daarna haast uitsluitend in de richting van Congo en liet omwille van evidente redenen daarom Zuid-Amerika, China en Oost-Europa links liggen.

Toch leefden de Congolese en Belgische economie een duidelijk afgescheiden leven, hoewel ze samen voor de wereldmarkt produceerden en door dezelfde groepen werden gedomineerd. Daarbij werden de koloniale winsten al of niet in België (of elders) geïnvesteerd of door de beheerders en hun *stakeholders* opgesoupeerd, zonder dat ze aan een verdere ontwikkeling van de Belgische of Congolese economie wilden denken. Het is niet toevallig dat al vóór 1960 in België timide stemmen opgingen om dat accumulatiemodel zo niet fundamenteel te herzien, dan toch aan te passen. Congo zou op termijn ooit onafhankelijk worden. In België ging men de deur open-

zetten voor multinationale investeringen in de sector van de duurzame consumptiegoederen. Waren deze hervormers niet langer meer zeker van de duurzaamheid van de koloniale suikerpot?

Zo was er in Congo geen sprake van een autonoom accumulatieproces van het kapitaal. Dat kwam door de permanente ondergeschiktheid van de binnenlandse markt aan de koloniale exporteconomie. De veel te beperkte consumptieve vraag van de inboorlingen maakte een industrialisatiebeleid gebaseerd op importsubstitutie nauwelijks haalbaar. Noch het koloniale kapitaal, noch de koloniale overheid wilde hieraan hun medewerking geven. Te meer daar in de sector van de voedingswaren en dranken (b.v. bier) de koloniale maatschappijen vooral voor het koopkrachtige blanke publiek produceerden en zij er alle belang bij hadden dat vooral de leidende exportsectoren (mijnen en plantages) beroep konden doen op goedkope arbeidskrachten die ze zeker niet als mogelijke consumenten wilden zien.

In het verleden werd al door onderzoekers gewezen op het feit dat een verdere ontwikkeling van Belgisch Congo in de jaren 1950 enorme kapitalen en belastingoverdrachten zou hebben gevegd, niet alleen al om de infrastructuren te verbeteren en te onderhouden, maar ook om het (middelbaar en hoger) onderwijs op niveau te brengen of om een minimale welvaartsstaat aan het snel in aantal groeiende proletariaat te garanderen. In dat opzicht was de dekolonisatie dan ook een logische ontsnappingsroute om aan een financiële crisis van de koloniale staat te ontsnappen. Want een zwaardere belasting van de koloniale winsten was uitgesloten. Dan zou de dividendenstroom opdrogen. De *Union Minière* was bijvoorbeeld goed voor

een 30 procent van de Congolese belastinginkomsten. Vandaar dat in 1960 het koloniale kapitaal de onafhankelijkheid niets in de weg wilde leggen, maar ook meteen gewonnen was voor een federalisering van Congo, hetgeen toen leidde tot een gewelddadige afscheiding van de rijke mijnbouwprovincies Katanga en Kasai. De macht van het koloniale kapitaal was in Congo toen nog haast onbeperkt. Dat alles heeft de auteur echter laten liggen.

Ondanks alle kritieken schreef Frans Buelens een erg verhelderend boek over de financieel-economische economie van Belgisch Congo. Het bevat immers een ongekende schat aan informatie over diverse vooraanstaande personen met hun familiale en politieke banden, hun belangen en achtergronden en het geeft uitstekend weer hoe het koloniale kapitaal uit de schaduw van Leopold II kon treden. Voorts wordt uitvoerig op de gebruikte financieringsmodaliteiten ingegaan waardoor een klein kransje kapitalisten de winsten in eigen zak kon steken. Een personen- en een bedrijvenindex vergemakkelijkt het opzoeken van wie en wat is. Deze studie vult ook in belangrijke mate de "historische studies" van Pierre Joye en Rosine Lewin (*Les trusts au Congo*, 1961) en van het CRISP (*Morphologie des groupes financiers*, 1966). Kortom, dit is een aanrader voor de studeerkamer.

AANKONDIGING

Te Brugge bieden IMAVO, Masereelfondsafdeling Gent en Vormingplus Gent-Eeklo volgende lezingen aan in de reeks KOPSTUKKEN FILOSOFIE:

Parmenides van Elea (ongeveer 500 v C)

Parmenides is een van de zeer groten onder de Griekse filosofen. Hij publiceerde circa 500 v C een filosofisch leerdicht *Peri phuseôs* (Over de natuur) waarvan vrij aanzienlijke brokstukken behouden gebleven zijn. Dit leerdicht valt in twee delen uit elkaar: de *Alêtheia* ('Leer der waarheid') en de *Doxa* ('Leer der schijn'). Met name van het eerste deel zijn aanzienlijke fragmenten bewaard gebleven. Het ware Zijnde, dat niet van deze wereld is, wordt beschreven als niet geworden, onvergankelijk, een eenheid, ondeelbaar, begrensd, homogeen, onbeweeglijk en is als een volmaakte bol. In de wereld van de directe menselijke ervaring is alles ongewis. Onze zintuigen zijn onbetrouwbaar. Plato's ideeënleer is ondenkbaar zonder Parmenides' zijnsleer.

Inleider: Lode Frederix

Datum: dinsdag 22 september 2009 vanaf 19u30.

Niccolò Machiavelli (Firenze 1469-1527)

Na zijn verbanning uit Firenze door de Medici in 1512 schreef Machiavelli zijn berucht geworden *Il Principe* (De heerser; 1513) en zijn *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Gesprekken over de eerste tien boeken van Titus Livius; 1513-1519). Beide boeken handelen over de vraag naar de oorzaken van verval en opkomst van staten, en over de wijze waarop staatslieden staten in stand kunnen houden. Daarbij abstraheert Machiavelli de politiek van ethische overwegingen: politiek is doel op zichzelf en gaat over het behoud en de vergroting van macht, met het succes daarin als enige maatstaf. Naast politieke werken schreef Machiavelli ook historiografische werken, belletristiek, komedies een handboek over krijgskunde en een 'sociologische' verhandeling over taal.

Inleider: Sonja Lavaert

Datum: dinsdag 27 oktober 2009 vanaf 19u30.

Giovanni Pico della Mirandola (Mirandola 1463 – Firenze 1494)

Deze Italiaanse renaissancehumanist schreef in 1486 zijn *900 Conclusiones* (900 stellingen, 1486) en de daarop inleidende *Oratio de dignitate hominis* (Rede over de menselijke waardigheid). Deze werden prompt door de paus veroordeeld en Pico vluchtte naar Frankrijk, maar werd op pauselijk bevel gearresteerd en teruggehaald. In zijn filosofie trachtte Pico verschillende wijsheidsteksten te combineren: de bijbel, de kabbala, Arabische filosofie, Pythagoras, Plato en Aristoteles, ... In de kosmos had de mens volgens Pico een specifieke plaats die wel nog te veroveren was. Pico verzette zich uitdrukkelijk tegen de astrologie, omdat deze de mens, een geestelijk wezen, afhankelijk maakt van lichamelijke sterren: de mens heeft zijn lot in eigen handen.

Inleider: Peter van Veldhuijsen

Datum: dinsdag 24 november 2009 vanaf 19u30.

Plaats: Vormingplus Brugge, Baliestraat 58 te 8000 Brugge

Inschrijvingen: Dit kan telefonisch gebeuren op het nr 050/33.01.12 of via e-mail: regio.brugge@vormingplus.be